

FABIÀ PUIGSERVER SEGONS ELS SERVEIS SECRETS POLONESOS (1967 I 1970)¹

IVAN GARCIA SALA
Universitat de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ

L'any 2009, quan se celebrava el desè aniversari de la mort de Jerzy Grotowski, Enric Gallén em suggerí estudiar la possible influència del director polonès en Fabià Puigserver. D'aquella proposta va néixer la recerca sobre la relació de Puigserver amb Polònia que he anat realitzant, amb més o menys dedicació, al llarg dels darrers anys. Malgrat que és indiscutible la influència del teatre polonès en l'escenògraf i director català, queden molts aspectes per estudiar (SAWICKA 2007: 157-158, 163; GARCIA 2019: 2-3).

La meua recerca en concret s'ha centrat en qüestions biogràfiques. Així, inicialment em vaig dedicar a l'estudi del període comprès entre 1951 i 1966, això és, els anys d'estada i formació de Puigserver a Polònia, el retorn a Catalunya i els seus primers anys d'activitat professional com a escenògraf (GARCIA 2019). Ara, en aquest text, també em centro en aspectes biogràfics, específicament en algunes de les visites que feu Puigserver a Polònia a partir de 1966, any que suposa l'inici d'un nou període en les relacions de l'escenògraf amb el seu país d'adopció. Concretament, hi tracto dues visites, una feta entre 1966 i 1967 i l'altra el 1970, a partir de la documentació dels informes dels serveis secrets de la policia polonesa localitzats a l'Institut de la Memòria Nacional (Instytut Pamięci Narodowej, d'ara endavant, IPN) de Varsòvia.

Recordem que els Puigserver s'exiliaren a Polònia l'any 1951 juntament amb altres famílies espanyoles republicanes. Gràcies a aquest

1. Aquesta publicació és part del projecte d'I+D+i «La censura franquista y la literatura rusa (1936-1966)» (PID2020-116868GB-I00), finançat pel MCIN/ AEI/ 10.13039/501100011033/.

fet, Fabià rebé una formació artística, intel·lectual i teatral molt diferent de la que hauria tingut a Barcelona. A Varsòvia pogué estudiar dibuix, pintura, escultura i altres disciplines en el Liceu d'Arts Plàstiques, on, a més, entrà en contacte amb la intel·lectualitat varsoviana gràcies a l'amistat que feu amb la família de la pintora Leokadia Bielska-Tworkowska. Els darrers anys començà a fer les primeres pràctiques com a escenògraf i accedí a l'Acadèmia de Belles Arts (GARCIA 2019: 4-10). Gràcies a una amnistia retornà a Barcelona l'any 1959 segons els biògrafs, tot i que els documents de l'IPN, com veurem, semblen indicar l'any 1958. Els primers temps a Catalunya treballà en tallers escenogràfics barcelonins fins que s'incorporà al servei militar. Quan el finalitzà, l'any 1961, començà la seva carrera com a escenògraf, realitzant els primers treballs per a l'Agrupació Dramàtica de Barcelona i l'Escola d'Art Dramàtic Adrià Gual i, més tard, per al Cicle de Teatre Llatí, el Teatre Poliorama, Els Joglars, el Liceu, etc. En aquella època mantenia una certa relació amb Polònia, sobretot gràcies a la feina que feia d'interpret del polonès a la Fira de Mostres que se celebrava cada juny a Montjuïc. En una de les edicions, la de 1966, conegué l'escenògrafa Xymena Zaniewska, responsable del disseny del pavelló polonès (GARCIA 2019: 12-17). D'aquella trobada nasqué una profunda amistat que duraria tota la vida i, alhora, sorgí la possibilitat de tornar a Polònia, ja que Zaniewska el convidà per treballar com a escenògraf a la televisió polonesa. A partir d'aleshores Puigserver viatjà i treballà a Polònia ocasionalment, de manera que pogué submergir-se en el teatre polonès de l'època, relacionar-se amb els seus artífexs i deixar-hi també la seva pròpia empremta.

De totes aquestes visites els seus biògrafs n'esmenten dues: la de 1966-1967 i la de 1977, que feu juntament amb Lluís Pasqual. També recullen els títols de les obres televisives en què treballà: durant l'estada de 1966-1967 feu l'escenografia d'*Antygona*, de Sòfocles, *Naucyciela tanca (El maestro de danzar)*, de Lope de Vega, i *Żołnierz królowej Madagaskaru (El soldat de la reina de Madagascar)*, de Julian Tuwim; durant la visita de 1977, feu el decorat d'*Amb vidres a la sang*, basat en els versos de Miquel Martí i Pol, i *Paisatge en figures* (GRAELLS I BUESO 1996: 80-81, 84, 132-133, 135). Aquests dos darrers espectacles televisius, pensats per explicar als polonesos què era Cata-

lunya, foren dirigits per Lluís Pasqual i hi participaren Lluís Llach, Rafael Subirachs i Maria del Mar Bonet (YTAK 1993: 59). Malauradament, de tots aquests espectacles només n'han pervingut algunes imatges, conservades en el MAE i reproduïdes en el llibre de Graells i Bueso, i les cintes d'*El soldat de la reina de Madagascar* i *Amb vidres a la sang* (ZANIEWSKA 1997). A part d'aquests dues estades, també se sap que l'any 1972 planejava una altra visita. En una entrevista anunciava que pel juny d'aquell any tornaria a Polònia per fer l'escenografia d'un espectacle a l'Òpera de Breslau que reunia fragments dels ballets d'*El amor brujo* i *Noches en los jardines de España* de Falla i de *La hora espanyola* de Ravel (HERNÁNDEZ 1972). Tot sembla indicar, però, que el viatge finalment no es dugué a terme o que ell no realitzà el projecte, ja que l'espectacle s'estrenà, com estava previst, aquell desembre amb un altre escenògraf, Władysław Wigura, segons consta en el programa.

2. ELS EXPEDIENTS SOBRE PUIGSERVER CONSERVATS A L'IPN

En el fons de l'IPN s'han localitzat dos expedients dedicats a Fabià Puigserver i quatre a altres membres de la seva família:² el de la mare, Manola Plana, del germà Enric, la cunyada Irena i el nebot Henryk. L'expedient del pare, Enric Puigserver, que potser inclou més dades sobre l'exili a Polònia, l'amnistia i el retorn de la família, no s'havia trobat quan es tancà aquest article. Els sis expedients localitzats, elaborats pel Ministeri d'Assumptes Interiors a Varsòvia, contenen informació administrativa sobre tràmits de visat, d'entrades i sortides al país i de perllongament de permisos de residència. Concretament, pel que fa a Fabià i el seu retorn a Barcelona, els expedients permeten constatar que l'agost de 1958 els tràmits per marxar definitivament de Polònia ja estaven avançats i que rebia un permís per quedar-s'hi fins a principis de setembre. S'afirma en diversos moments que retornà, doncs, aquell mateix any 58, i els seus pares, en canvi, un any més

2. Przemysław Gasztold, de l'IPN, especialista en espionatge a Polònia durant la Guerra freda, és qui va localitzar els expedients i molt amablement me'ls va fer arribar.

tard; però algun altre fragment dels documents sembla indicar que retornà l'any 59. D'altra banda, en aquests expedients no hi ha cap evidència que Puigserver fes una visita a Polònia entre 1963 i 1964, com m'havien comentat alguns dels seus amics i coneguts (GARCIA 2019: 10).

Ara bé, més enllà d'aquest tipus de dades, els expedients de Fabià aporten una informació molt més rellevant per a l'estudi biogràfic: els informes dels serveis secrets polonesos sobre l'escenògraf. Cal tenir present, però, que aquests informes no són una raresa ni una excepció. En el context de la Guerra Freda, tant l'Espanya franquista com la Polònia socialista elaboraven aquest tipus de documentació sobre persones que tenien algun vincle o contacte proper amb un país del bloc contrari. Així, els exiliats republicans que retornaren de l'URSS a finals dels anys cinquanta foren abastament interrogats i investigats per les autoritats policials franquistes; alguns d'ells, fins i tot, foren objecte de vigilància fins ben bé a les acaballes del règim. Es pretenia, en primer lloc, assegurar-se que no eren agents soviètics; en segon lloc, extreure informació, que es trametia a la CIA, sobre institucions i indústries amb les quals havien col·laborat; i, en tercer lloc, captar-los com a agents o col·laboradors per a la propaganda antisoviètica (per exemple, treballant a Radio Liberty). En el cas de la Polònia socialista qualsevol persona que tingués un bon domini d'una llengua forana, que fes sortides a l'estranger o que hi tingués contacte, se l'interrogava, investigava i, si es considerava oportú, se li proposava col·laborar amb els serveis secrets. Pel que es desprèn dels documents que comento en aquest article, Puigserver, que vivia i treballava a Barcelona però que intentava fer també la seva activitat professional a Polònia, es trobà entre els dos focs; tant fou observat pels serveis d'intel·ligència franquistes com pels socialistes i hagué de capejar uns i altres en diverses ocasions.

El primer grup d'informes, conservat en els expedients IPN BU 1218/8398 i 1218/12043, és de l'any 1967; el segon grup, de l'any 1970, es troba en l'expedient IPN BU 1218/8398. Tant en un grup d'informes com en l'altre es posa de manifest que la intenció primera dels agents polonesos era estudiar les simpaties polítiques de Puigserver respecte als règims socialista i franquista, verificar si treballava per als serveis secrets occidentals i si podia esdevenir un agent per als serveis

polonesos, al mateix temps que pretenien extreure informació sobre aspectes determinats de l'Espanya franquista (l'exèrcit, els serveis secrets), la comunitat espanyola que vivia a Varsòvia, la família i els contactes personals de Puigserver. El teatre i l'activitat professional a Polònia de l'escenògraf els interessava de manera tangencial; és per això que no registraren moltes de les qüestions que ell comentà sobre el tema durant les converses, però recolliren referències suficients per enriquir el que sabem de la relació de Puigserver amb l'escena polonesa de l'època.

3. LA VISITA DE 1966-1967

Recordem que l'any 1966 Xymena Zaniewska convidà Puigserver a treballar a la televisió i, malgrat les dificultats que suposava fer la gestió (SAGARRA 1993: 27; ZANIEWSKA1997), aconseguí el visat que autoritzava el seu amic a entrar a Polònia el 22 de novembre. Expedid pel Consolat General de Polònia a París, era un visat per a tres mesos, que finalitzava el 19 de febrer de 1967. Un mes abans que expirés el termini, Puigserver sol·licità a les autoritats d'estrangeria poloneses que li perllonguessin el visat. Fou aleshores quan, a partir de l'entrevista que li feren, s'elaborà un informe per al Departament II del Servei de Seguretat del Ministeri d'Interior (Służba Bezpieczeństwa, SB), departament dedicat al contraespionatge.

El document recull algunes dades personals i altres sobre la seva família, la feina a Barcelona («es dedica a l'ofici d'escenògraf per lliure, però té un contracte temporal amb el teatre Liceu de Barcelona»),³ la primera estada a Polònia i la feina a la televisió. L'agent que feu l'informe, B. Morska, subratllà que «el seu coneixement de polonès és perfecte i sorprenent», i recollí les paraules de Puigserver, segons el qual, a més de ser intèrpret de la Fira de Mostres, a Espanya feia la feina «d'ambaixador» per a totes les persones que tenien afers relacionats amb Polònia, tant polonesos com espanyols. Per aquests motius

3. Informe. Confidencial (26 de gener de 1967). IPN BU 1218/12043 i 1218/8398. La traducció del polonès dels documents és meva.

Morska considerà que podria ser utilitzat com a agent i decidí informar els seus superiors:

Fa temps que [Puigserver] tenia la intenció de venir a Polònia, però malauradament no obtenia el permís. I per això ara se sorprengué quan rebé l'autorització del Ministeri d'Assumptes Interiors d'Espanya per anar, com diu el passaport, «només a Polònia i tornar».

Diu que va escriure la sol·licitud a la Comandància de la Policia a Barcelona i que esperà la resposta tres mesos, sense creure en un resultat positiu. Puigserver fa la impressió de ser una persona molt educada, molt culta i amb un físic que crida l'atenció. Es pot suposar que actualment és membre del Partit Comunista Espanyol, tot i que quan va arribar a Polònia tenia 13 anys i que va obtenir el dret d'asil pel seu pare i la seva mare. Es fa difícil dir si durant la seva estada a Polònia fins al 1958 i després del retorn a Espanya ingressà en el Partit. Segons les comprovacions preliminars, sembla que no ha interessat a ningú per a cap operació. Això demostraria la hipòtesi que pot ser membre del partit. Però, si no ho és, opino que la persona de Puigserver mereix l'interès de la unitat d'operacions. Ell mateix va dir que se sentia estretament vinculat a Polònia i s'anomenava ambaixador; potser paga la pena provar d'usar-lo com a «ambaixador» seguint les directrius del Departament I del Ministeri d'Assumptes Interiors.⁴

I Morska encara afegeix que anteriorment Puigserver havia estat investigat amb relació a un altre cas sobre els vincles dels comerciants polonesos amb països occidentals, especialment amb França. No s'ha localitzat l'expedient que parla sobre aquest assumpte, però es pot suposar que estava relacionat amb polonesos que havien estat a la Fira de Mostres.

Aquest informe donà els seus fruits: el capità R. Wiczorek, cap del Grup IV del Departament II, emprengué diverses accions per investigar i vigilar Puigserver fins al final de l'estada. En primer lloc, quan Puigserver anà a buscar el permís sol·licitat, Wiczorek li feu una entrevista de tres hores, la primera de les que mantindrien entre febrer

4. *Ibidem*. El Departament I es dedicava principalment a espionar a l'estranger qualsevol tipus d'activitat política, econòmica o militar dirigida contra la República Popular de Polònia.

i abril de 1967. En aquell primer encontre Wiczorek, que adoptà el nom en clau de Roman Rylski, s'interessà pels detalls de la seva vida personal i professional i de la seva família. L'objectiu era, com ja s'ha dit, comprendre el perfil polític de Puigserver, esbrinar si havia col·laborat o havia tingut contactes amb el servei d'intelligència franquista, i si podien comptar amb ell per a alguna missió.

Pel que fa a la seva activitat laboral a Polònia, Wiczorek constatà que s'allotjava a casa de Zaniewska, que dedicà part del seu temps a recórrer els teatres de Varsòvia,⁵ i que dissenyà les escenografies d'*Antígona* i *El mestre de dansar* per a la televisió de Łódź. Per a la televisió de Varsòvia havia de participar en la creació de *La Celestina* i d'una altra obra que en aquells moments encara no s'havia acordat (probablement acabà sent *El soldat de la reina de Madagascar*).

Quan se li va preguntar sobre la família, Puigserver parlà del pare i la seva professió (mecànic automobilístic) i de les gestions que feu

5. En el Fons Puigserver del MAE, en el topogràfic B 513, es conserven programes de mà que es poden entendre com a evidències d'alguns dels espectacles que va veure a Polònia durant l'estada de 1966-67: *Żywoť Józefa (La vida de Josep)*, de Mikołaj Rej, direcció de Kazimierz Dejmeke i escenografia d'Andrzej Stopka (Teatr Narodowy, Varsòvia, 1965); *Tango*, de Sławomir Mrożek, direcció de Roman Sykała i escenografia de Marian Stańczak (Teatr Powszechny w Łodzi, Łódź, 1965); *Pies ogrodnika (El perro del hortelano)*, de Lope de Vega, dirigida per Tadeusz Żuchniewski i amb escenografia de Henri Poulain (Teatr Powszechny w Łodzi, Łódź, 1966); *Jeziro łabędzie (El llac dels cignes)*, de Txaikovski, amb direcció de Mieczysław Mierzejewski i escenografia d'Andrzej Majewski (Teatr Wielki, Varsòvia, 1966); *Wesele Figara (Les noces de Figaro)*, de Beaumarchais, dirigida per Adam Hanuszkiewicz i amb escenografia de Krzysztof Pankiewicz (Teatr Powszechny, Varsòvia, 1966); anys més tard utilitzà aquest programa de mà per fer la distribució d'actors del Teatre Lliure que participarien en la seva versió de *Les noces de Figaro*. *Pruski mur (El mur prussià)*, de Witold Zalewski, amb direcció d'Ireneusz Kanicki i escenografia de Krzysztof Pankiewicz (Teatr Klasyczny, Varsòvia, 1966); *Sen srebrny Salomei (El somni platejat de Salomea)*, de Juliusz Słowacki, amb direcció de Tadeusz Minc i escenografia de Henri Poulain (Teatr Nowy, Łódź, 1966); *Książ Igor (El príncep Ígor)*, d'*Aleksandr Borodín*, amb direcció artística de Roman Sikala i escenografia de Marian Stańczak (Teatr Wielki w Łodzi, Łódź, 1967); *Don Kichot (Don Quixot)*, de Ludwik Minkus, amb direcció de Mieczysław Nowakowski i escenografia d'Izabella Konarzewska; també hi consta el programa de l'actuació especial al Teatr Wielki de Varsòvia del Ballet Reial de Copenhagen, l'any 1967.

per aconseguir els visats a l'ambaixada espanyola d'Àustria. També comentà que, quan arribà a Barcelona, el pare «feu una declaració de lleialtat que implicava no dedicar-se a activitats polítiques dirigides contra els interessos d'Espanya»;⁶ però, després d'entrar a treballar a la fàbrica barcelonina de Mercedes, no es mantingué fidel a la seva promesa i ingressà en el Partit Comunista Espanyol. També parlà del seu germà Enric, que retornà de l'exili uns anys després i que, quan més tard intentà demanar permís a les autoritats franquistes per visitar Polònia, fou llargament interrogat; finalment, li denegaren l'autorització perquè refusà participar en una operació d'espionatge a la comunitat espanyola de Varsòvia.

Pel que fa a Fabià, Wiczorek s'interessà especialment per totes les seves vivències vinculades amb el servei militar, la Fira de Mostres i l'activisme polític. Respecte al servei militar, realitzat als Pirineus en el batalló de sapadors núm. 41, a més de precisar quines eren les activitats i fortificacions bèl·liques que construïa aquest contingent (búnquers i armadures de formigó), l'agent prenia nota de l'experiència a l'exèrcit franquista d'una persona procedent del bloc socialista:

Com assegura Puigserver, a l'exèrcit deu haver-hi un gran desgavell, perquè ningú no sabia que tot just dos mesos abans ell acabava d'arribar de Polònia.

La cosa es va saber quan va rebre una carta d'un amic dels estudis, tramesa des de Polònia.

El van enviar al cap de la unitat, a qui gairebé li agafà un atac de cor quan va rebre la informació que un dels seus soldats havia vingut d'un país comunista. El van eximir de totes les ocupacions, li van ordenar quedar-se al quarter, no sortir enlloc i esperar la resolució. Al mateix temps es convertí en objecte d'un enorme interès. Uns dies després fou cridat davant del cap, que li va comunicar que continués amb les seves obligacions. També li van posar dos soldats per vigilar-lo, però immediatament li ho van confessar, informant-lo que havien de fixar-se en el seu comportament i, sobretot, en si feia agitació a favor del comunisme. Els soldats sempre que podien li feien preguntes sobre Polònia, sobre la manera que viu la gent en el nostre país. S'imaginem que en el

6. Informe. Confidencial (14 de febrer de 1967). IPN BU 1218/8398.

nostre país es viu extraordinàriament bé, ja que és la manera com les persones de les regions pobres perceben els països comunistes. Les seves explicacions, assegura, feren una bona feina, tot i que, com que tenia prohibit fer agitació, contínuament es veia sotmès a respondre a un miler de preguntes.

Després d'unes quantes setmanes el cridà un major de la seva unitat, ajudant del comandant, que estudiava rus i que li demanà que l'ajudés a aprendre aquesta llengua.⁷ Amb aquest major Puigserver passà moltes hores parlant de Polònia i el sistema socialista ja que, com assevera, l'interessaven aquests problemes perquè sentia una simpatia pel sistema que no ocultava. Suposa que és un membre del partit o un simpatitzant fervorós. D'altra banda, segons diu Puigserver, avui dia és molt difícil a Espanya trobar una persona que en una conversa privada declari el seu suport al general Franco.⁸

A continuació el document fa referència al permís temporal que obtingué Puigserver per treballar com a intèrpret a la Fira de Barcelona (GARCIA 2019: 14-15). Segons Wiczorek, quan era a Varsòvia Puigserver ja havia traduït documents per a la Cambra Polonesa de Comerç Exterior; per això, l'any 1961 la Cambra va sol·licitar-lo com a intèrpret per a la delegació polonesa de la Fira.⁹ Segons li assegurà Puigserver, les autoritats espanyoles no li van demanar que espíes els representants de la delegació; però al cap d'uns dies, el general Berga-

7. Curiosament, el professor i traductor de rus Ricard San Vicente, nascut a Moscou i retornat de l'exili l'any 1956, em contà que durant el seu servei militar a Osca (1969-1970) també va fer classes de llengua russa a un dels seus superiors. Segons li comentaren, el coneixement de llengües donava punts als militars per a la seva carrera.

8. Informe. Confidencial (14 de febrer de 1967). IPN BU 1218/8398.

9. Tanmateix, això es contradia amb una de les cartes conservades als arxius de la Fira, del 10 d'abril de 1961, que diu que ja havia participat com a intèrpret en les dues edicions anteriors. Escrivia José Tiffon, director general de la Fira, al Capità General de Catalunya: «Desde hace dos años, con motivo de la participación de la Cámara Polaca de Comercio Exterior en nuestro Certamen, gracias a las facilidades dadas por V.E., prestó sus Servicios como intérprete español en el Pabellón de dicha Cámara, el Sr. Fabián Puigserver Plana, el cual está cumpliendo el servicio militar en el Regimiento de Zapadores nº 4, de guarnición en esta Ciudad. Dados los excelentes resultados del Sr. Puigserver, en su misión de intérprete, también para este año la Cámara Polaca desearía poder utilizar sus servicios».

reche, que havia visitat la Fira, el va fer cridar per proposar-li treballar per a ell.¹⁰ A canvi, podria vestir de civil i viure a casa els seus pares. La feina que havia de fer era escoltar les emissions de ràdio que emetia Varsòvia i fer-ne anotacions. Puigserver declinà l'oferta adduint que les condicions que tenia a l'exèrcit el satisfien i que hi podia practicar l'alpinisme als Pirineus, activitat que li agradava.

Després de llicenciar-se del servei militar, diu que va entrar al tercer curs d'arquitectura com a alumne extern de la Universitat de Barcelona i començà a interessar-se per l'escenografia teatral, «de la qual va poder veure els millors exemples a Polònia», i quan acabà els estudis es convertí en la seva professió.¹¹ Afirmava que després de sis anys de dedicar-s'hi, havia «aconseguit posicionar-se com el millor escenògraf d'Espanya».¹² Mantingué el vincle amb Polònia, d'una banda, gràcies a les visites que feia als vaixells que atracaven al port de Barcelona.¹³ Allí tenia accés al cinema i la premsa polonesos de l'època; Wiczorek confirma que «efectivament, coneix a la perfecció els temes que es tracten a les revistes *Kultura*, *Życie Literackie*, *Współczesność*, les nostres pel·lícules».¹⁴ D'altra banda, la seva feina d'interpret a la Fira de Barcelona li permeté fer moltes coneixences entre els participants de la delegació polonesa, de manera que «qualsevol polonès que va a Barcelona té la seva adreça i telèfon, i així sempre té algú de Polònia a qui ha de fer de guia o traductor».¹⁵

A la universitat entrà en contacte amb el Partit Comunista espanyol i se'n feu membre. Wiczorek, indagant sobre la seva activitat política a Barcelona, registra que Puigserver fou present a la Caputxi-

10. Francisco Bergareche Maritoner (Irún, 1896 - Barcelona, 1964) serví a la Capitania de la IV Regió de Barcelona. Se'l pot veure al costat de Puigserver en una fotografia a la Fira de Barcelona (GRAELLS I BUESO 1996: 80; GARCIA 2019: 13).

11. No s'ha localitzat cap informació de Puigserver com a estudiant ni en els arxius de la UB ni tampoc de la UPC, tot i que en aquesta darrera no hi ha tot el fons inventariat.

12. Informe. Confidencial (14 de febrer de 1967). IPN BU 1218/8398.

13. Al peu d'un d'aquests vaixells conegué Manolo Nuñez Yanowsky, amb qui establí una llarga amistat (FEBRÉS 1991: 7-8; 35-36).

14. Informe. Confidencial (14 de febrer de 1967). IPN BU 1218/8398.

15. *Ibidem*.

nada, però que quan es produí l'assalt policial al convent ja n'havia sortit perquè havia d'assistir a una estrena teatral. A continuació, l'oficial polonès s'interessa especialment pels tràmits que feu Puigserver per aconseguir el visat, l'interrogatori a què el sotmeté el cap de la policia Antonio Juan Creix i, fins i tot, recull les preguntes que li formularen: si aprovava la política de Franco, si era patriota, si parlaria d'Espanya durant el seu viatge, quins llocs visitaria. Puigserver va afirmar que era patriota, però que no hi entenia gens en la política espanyola i que no en pensava parlar perquè només l'interessava l'escenografia. Finalment, Puigserver, que tenia present que al seu germà li havien denegat el passaport per no haver volgut col·laborar amb els serveis franquistes, diu que quedà molt sorprès per haver-lo rebut tan fàcilment. Atribueix la seva sort al fet que ja «és una personalitat tan popular en els cercles intel·lectuals espanyols que qualsevol ofensa feta en contra seva seria problemàtica per al règim de Franco, que actualment té molt en compte l'opinió del sector liberal».¹⁶

L'altre tema de caire polític que interessa especialment a Wiczo- rek és la relació de Puigserver amb la comunitat d'espanyols exiliats a Varsòvia, i insisteix a saber si hi tindrà algun contacte durant la seva estada. Puigserver evita parlar-ne, adduint diferències ideològiques i personals (p. ex., diu que no entén que continuïn vivint a Varsòvia quan haurien pogut retornar sense problemes), i afirma que no té cap intenció de visitar-los.

Pel que fa a l'activitat teatral, Puigserver comenta que passarà uns dies a Breslau i Cracòvia per conèixer el Teatre de les 13 files, de Grotowski, el Teatre Pantomima, de Henryk Tomaszewski, i els cabarets estudiantils cracovians. És probablement, doncs, en aquest viatge quan entrà en contacte directe amb el teatre grotowskià, sobre el qual havia escrit un article l'any 1962 (GARCIA 2019: 10-12), i amb el Teatre Pantomima, amb el qual establiria una fructífera relació que culminaria amb la invitació d'actors d'aquesta companyia a principis dels anys setanta (Paweł Rouba, Irene Rouba, Andrzej Leparski i Leszek Czarnota) per fer de professors de mim i expressió corporal a l'Institut del Teatre (VILA 2009-2010). També és interessant la menció del

16. *Ibidem*.

cabaret, un gènere de llarga tradició a Polònia, molt popular i significatiu per a la intel·lectualitat durant l'època socialista, amb un caràcter polític marcadament subversiu, que combinava monòlegs, poesia i cançó, sense, però, l'element eròtic amb què a casa nostra se sol associar el cabaret. Quan parla de «cabarets estudiantils», Puigserver probablement es refereix a un dels més cèlebres cabarets polonesos de tots els temps: Piwnica pod Baranami («La Bodega dels Moltons»). Fundat l'any 1958 a Cracòvia per un grup d'estudiants, als anys seixanta i setanta fou el cresol d'alguns dels cantants i poetes més coneguts de l'època. Puigserver segurament s'hi inspirà poc temps després, l'octubre de 1968, quan amb altres companys inaugurà a Barcelona una sala polivalent, La Cucafera, per fer-hi «espectacles de petit format, recitals de cançó, cabaret, etc.» (GRAELLS I BUESO 1996: 162). Pel disseny de l'espai Puigserver va ser finalista dels premis ADI-FAD. Curiosament, el local tenia un bar a nivell de carrer i, com a la Piwnica pod Baranami, l'escena es trobava en el soterrani. I encara una altra coincidència formal amb el cabaret de Cracòvia: tot i que la façana del local de Puigserver era molt més moderna i funcional que la de la Piwnica, al capdamunt hi havia dibuixats els rostres de la Cucafera talment com a les pilastres de l'entrada del cabaret polonès hi ha esculpits uns caps de moltó.

Tornant a l'entrevista, doncs, cal dir que Wieczorek no acabà de creure's que la policia franquista no hagués intentat utilitzar Puigserver per extreure informació sobre els polonesos que visitaven la Fira i li estranyà especialment la sort que tingué Puigserver durant la Caputxinada. És per això que decidí citar-lo novament mentre reunia «més dades concretes sobre ell a partir dels seus coneguts polonesos, entre els treballadors de la Cambra de Comerç i de la televisió de Varsòvia».¹⁷

La segona entrevista, molt més breu, es feu el 24 de febrer al cafè Stolica, després del viatge de Puigserver a Cracòvia i Breslau. L'objectiu de Wieczorek era precisar algunes qüestions de l'entrevista anterior: els noms del general i del cap de policia que l'havien entrevistat a Barcelona, certs detalls sobre la vida professional i familiar del germà

17. *Ibidem*.

Enric, i informació sobre el consolat polonès a l'exili dirigit per Wanda Tozer.¹⁸ Wiczorek apunta:

[...] vaig observar que Puigserver parlava amb força compte sobre les coses que l'afectaven quan jo intentava entrar en detall en alguns dels moments de la conversa. És evident que ell preferia dirigir-la cap a les seves impressions de Polònia, molt generals, referint-se al benefici que li representa el contacte amb els nostres escenògrafs, etc.¹⁹

Sigui per això o per algun altre motiu, l'agent disposà diverses mesures abans de la partença de Puigserver a Barcelona: 1) observar les entrades i sortides que fes del domicili de Zaniewska; 2) punxar el telèfon de l'escenògrafa per fer escoltes telefòniques; 3) utilitzar els serveis d'un agent, anomenat «Muzyk», que coneixia la cunyada de Puigserver, per poder-s'hi aproximar; 4) contactar amb els agents que vigilaven la Cambra de Comerç; 5) contactar amb el Departament I, que es dedicava al control dels passaports i l'espionatge a l'estranger, per indagar si coneixien la seva activitat amb la Cambra de Comerç a Espanya; 6) implicar el grup VII, que es dedicava a la vigilància dels treballadors de la televisió; i 7) concertar una nova entrevista.

Del 15 al 30 de març es van realitzar escoltes telefòniques a l'apartament de Zaniewska, operació que va ser batejada amb el nom de «Matador». Els agents donen constància i expliquen el contingut de vuit converses telefòniques en què intervé Puigserver o es parla d'ell. Els primers dies de l'operació «Matador» es registren trucades de persones que demanen per Puigserver, però que no hi poden parlar perquè en aquells moments es troba a Szczyrk, una ciutat de lleure de la província de Silèsia, al sud del país, als Tatres, passant-hi uns dies de descans juntament amb Zaniewska. Sembla que durant aquells dies Puigserver tingué un problema d'artritis al genoll i això retardà el seu retorn a Varsòvia. A partir del dia 22 en els registres ja apareix conversant amb gent diversa, bàsicament sobre temes relacionats amb la fei-

18. Sobre Wanda Tozer, que Puigserver freqüentava sovint, i el Consolat Honorari de Polònia a Barcelona, vegeu FEBRÉS (1990: 21), CALVET (2009), MORBITZER (2009) i PODOLSKA (s. a.).

19. Informe. Confidencial (27 de febrer de 1967). IPN BU 1218/8398.

na. Els agents no registren cap d'aquestes converses, només aquells diàlegs que els semblen sospitosos pel seu suposat to conspiratiu o perquè fan referència a persones que es troben a l'estranger. Per exemple, de la conversa entre Zdzisław Geppert, membre de la Cambra de Comerç, i Zaniewska, constaten que ell li va demanar que transmetés a Puigserver que l'anés a veure a l'oficina i apunten que digué: «perquè vull informar-lo una mica de què i com i saber si puc comptar amb ell».²⁰ Un altre exemple és el diàleg següent entre Puigserver i la hispanista Zofia Szlejen:²¹

S. - T'haig de dir que Szer [?] m'escrivi cartes desesperades des de Mèxic. Hi fa de director de l'editorial de la Universitat.

F. - I encara es queixa.

S. - Es queixa moltíssim i no ho pot suportar, s'enyora de Varsòvia i segurament vindrà a la tardor. Em diu que el juny vagi a Mèxic, i després tornarem plegats.

F. - Doncs hauràs d'anar a Mèxic.²²

La informació que extreuen, doncs, és mínima i sense cap interès des del punt de vista dels serveis d'intel·ligència. Tot i això, per a nosaltres aquestes anotacions són interessants perquè registren noms de persones amb les quals es relacionava Puigserver, vinculades amb l'activitat escenogràfica, el món dels empresaris de la Cambra de Comerç i la cultura polonesa.²³

20. «Matador» núm. 7 (29 de març de 1967). IPN BU 1218/8398.

21. Zofia Szlejen (Łódź, 1904 - Varsòvia, 1994), traductora de l'espanyol, que havia participat en la guerra civil. Tenia un vincle proper amb els Puigserver i la colònia de republicans de Varsòvia; fou, de fet, una de les fundadores del Club de los Amigos de la Cultura Ibérica, el casal de la colònia. A la biblioteca personal de l'escenògraf, conservada al Teatre Lliure, hi ha unes quantes traduccions de Szlejen i el seu llibre de memòries sobre la guerra, *Molins i messerschmitts* (1963), tots dedicats a Fabià i/o als seus pares.

22. «Matador» núm. 5 (22 de març de 1967). IPN BU 1218/8398.

23. Wanda Laskowska (Varsòvia, 1920-2016), directora teatral i de televisió, que adaptà d'*El soldat de la reina de Madagascar*; Zdzisław Geppert (Lwów, 1928-1995), de la Cambra de Comerç; Grażyna Boczewska, dissenyadora, que passaria per Barcelona i volia quedar amb Puigserver, així com Kamila Wojciechowska, traductora de literatura

Després de l'operació «Matador», Wieczorek cità de nou Puigserver al cafè Stolica, el dia 3 d'abril. Altra volta les preguntes giraren a l'entorn de l'amnistia i els procediments que va seguir la família a l'ambaixada espanyola de Viena per tornar a Barcelona. Després el capità s'interessà per conèixer noms concrets de les persones que Puigserver havia visitat o conegut durant aquella estada. Així, del món artístic, feu una certa amistat amb el director de cinema Grzegorz Lasota (Varsòvia, 1929-2014), que el convidà al seu domicili per la festa del seu sant, plena de gent de la faràndula, especialment d'actors i actrius. De la Cambra de Comerç, comentà que tenia bona relació amb Alicja Lichocka, que havia estat directora del pavelló polonès de la Fira l'any 1964, i amb Zdzisław Geppert (Lwów, 1928-1995), director de l'edició de 1966, segons els Arxius de Fira de Barcelona. També mencionà que havien contactat amb ell periodistes per fer-li entrevistes: Leszek Goliński, de *Trybuna Ludu*, Andrzej Ośka, de *Kultura*, i una periodista del setmanari *Radio i Telewizja* de qui no recordava el nom.²⁴ Wieczorek remarca que Puigserver

continua nerviós durant aquestes trobades, tot i que ho dissimula amb una gran habilitat. Entra en les converses concretes amb molta desgana fent contínuament digressions que dirigeix cap a temes culturals. Sospesa amb molt de compte les paraules quan parla de les seves persones més properes a Varsòvia i amb les quals ha tingut contacte.²⁵

Finalment, quan acabà la conversa, el capità li demanà que eliminés el telèfon i que no comentés amb ningú aquestes trobades, alhora que el convidava a trobar-se de nou amb ell en el proper viatge, que Puigserver planejava fer la tardor de l'any següent. Li demanà

espanyola, que també es disposava a viatjar a Barcelona i volia que l'escenògraf la introduís en el món dels intel·lectuals. Altres noms que no hem pogut identificar són el de Wopalinska, que deia trucar de l'òpera on s'esperava Puigserver per fer uns assaigs, i el de la senyora Łuskiewicz, amb qui Puigserver va parlar de vestits teatrals.

24. A l'Hemeroteca digital del MAE es conserva un retall d'aquesta entrevista, titulada «Gość z Barcelony» («Un convidat de Barcelona»), signada per Maria Tygielska, sense data ni número de pàgina.

25. Informe. Confidencial (3 d'abril de 1967). IPN BU 1218/8398.

també que, si algú li donava una carta o paquet per portar a Espanya o França, li ho fes saber.

Al final de l'informe Wieczorek tornà a constatar que s'havia d'aconseguir que la delegació polonesa de la Fira vigilés Puigserver i sol·licità a la Directiva de Control de Moviment Fronterer que se'ls informés immediatament si feia una nova visita. A més, tenia l'esperança que la vigilància del domicili de Zaniewska, que s'havia organitzat els dies abans de la partença de l'escenògraf, aportés alguna dada més. Tanmateix, els informes d'aquesta operació, en la qual Puigserver rebia el nom en clau de «Makary», no afegiren cap informació d'interès, més que les descripcions de les entrades i sortides anodines que el català feu de casa de Zaniewska entre el 12 i 15 d'abril.

4. LA VISITA DE 1970

Com s'ha dit, Puigserver tenia intenció de tornar a Polònia al cap d'un any, però el viatge no es pogué realitzar fins al 29 de març de 1970. Aconseguí un visat de deu dies a l'ambaixada polonesa de París. El Servei de Control Fronterer, que havia rebut les instruccions d'avisar el servei de contraespionatge si Puigserver tornava al país, no s'assabentà de la seva presència fins al dia 6 d'abril, quan rebé una sol·licitud de la Televisió de Varsòvia que demanava perllongar-li el visat fins al 23 del mateix mes. Aleshores el Departament ho comunicà als agents de contraespionatge, que altra volta es posaren en contacte amb l'escenògraf per entrevistar-lo. En aquesta ocasió les úniques mesures que es prengueren foren dues entrevistes, fetes pel subintend Zb. Oleśnicki, que també adoptà el nom de Rylski. La primera es feu a les dependències del Servei de Control Fronterer el dia 8 d'abril i la segona un altre cop al cafè Stolica el mateix dia que Puigserver deixava el país, el 21 d'abril.

Segons les entrevistes, Puigserver havia estat invitat per Zaniewska per fer les escenografies de *La Celestina* per a la televisió varsoviana, projecte de què ja es parlava en els informes del viatge anterior. Oleśnicki comenta que per aquesta feina preveia cobrar 3000 zlotys; tanmateix el nom de Puigserver no apareix en la fitxa definitiva de l'es-

pectacle, que s'estrenà a la televisió l'1 de juny de 1970. L'escenògraf que hi consta és Marcin Stajewski. Potser hagué d'abandonar el projecte abans del que estava previst, ja que en la segona entrevista Puigserver assegurà a l'agent que havia de marxar urgentment a causa d'un contracte que havia signat amb una productora de cinema hispanoamericana.²⁶

Com el seu predecessor, Oleśnicki s'interessa principalment pels coneguts polonesos de Puigserver a Barcelona i pels contactes antics i nous que té a Varsòvia. Pel que fa als primers, en aquesta ocasió l'escenògraf afirma que des de fa dos anys ha deixat de tenir relació amb polonesos a Barcelona: ja no té contacte ni amb gent de la Cambra de Comerç ni amb mariners. Si està assabentat de la vida cultural de Polònia és gràcies a la lectura de les revistes *Dialog* i *Teatr* que rep periòdicament gràcies a un abonament que li gestionà Zaniewska. Pel que fa als coneguts de Varsòvia, Puigserver insisteix que ha tingut poc temps per relacionar-se amb altres persones perquè s'ha dedicat bàsicament a treballar en el projecte escenogràfic i assistir als espectacles del Teatr Narodowy i del Teatr Wielki.²⁷ Tot i així, explica la trobada que tingué amb el secretari del cònsol al Consolat espanyol per assegurar-se que Zaniewska rebria un visat; i també la reunió que feu amb els coneguts de la colònia d'espanyols exiliats a Varsòvia per encàrrec del seu pare.

Des d'un punt de vista polític, però, la situació més delicada que tingué fou amb Grzegorz Lasota. Segons diu Puigserver, en un moment donat el cineasta, que l'havia convidat a casa seva, parlà de l'antisemitisme dels polonesos i del seu govern. Es referia als esdeveniments dels darrers anys, que s'havien iniciat l'any 1968, quan es van

26. Es refereix a la pel·lícula *Cabezas cortadas*, de Glauber Rocha, estrenada l'any 1970 i coproduïda per Barcelona Profilmes S.A., Barcelona Films i la brasilera Mapa Filmes (GRAELLS I BUESO 1996: 161).

27. Els programes de mà d'aquesta època conservats en el MAE són: *Hamlet*, de Shakespeare, amb direcció d'Adam Hanuszkiewicz i escenografia de Marian Kołodziej (Teatr Narodowy, Varsòvia, 1970); *Kordian*, de Juliusz Słowacki, amb direcció de Hanuszkiewicz i escenografia de Xymena Zaniewska (Teatr Powszechny, Varsòvia, 1970); *Wesele Figara (Les noces de Figaro)*, de Mozart, amb direcció de Lia Rotbaumówna i escenografia d'Aniela Wojciechowska (Teatr Wielki, Varsòvia, 1970).

començar a produir les primeres manifestacions públiques d'estudiants i d'intel·lectuals contra el govern polonès arran de la cancel·lació de l'obra *Els avantpassats*, d'Adam Mickiewicz. El Secretari general del partit, Władysław Gomułka, va responsabilitzar de les protestes a un suposat complot sionista, acusació que va donar peu a un període de repressió antisemita que culminà amb l'expulsió d'intel·lectuals i professors universitaris d'origen jueu (KEMP-WELCH 2008: 148-163). Segons l'informe d'Oleśnicki, Lasota parlà de l'assumpte d'una manera força imprecisa, amb ràbia i irritació, i Puigserver no acabà d'entendre a què s'estava referint perquè, segons deia, les notícies sobre l'afer no havien arribat a Espanya i ell no havia seguit les vicissituds de la política polonesa durant aquells tres anys.

Pel que fa als nous contactes i amistats, Puigserver deia que gràcies a Zaniewska havia fet moltes coneixences passatgeres amb gent del món de l'espectacle. Destacava, però, els noms d'Adam Hanuszkiewicz²⁸ i del ballarí Gerard Wilk²⁹, amb qui havia fet diverses sortides al club Kamieniołomy i el cabaret Dudek³⁰ i que, segons la segona entrevista, l'acompanyaria juntament amb Zaniewska a l'aeroport per acomiadar-lo. Oleśnicki decidí també indagar una mica sobre la

28. Adam Hanuszkiewicz (Lwów, 1924 - Varsòvia, 2011), director del Teatr Powszechny, Teatr Narodowy i del Teatr Nowy de Varsòvia, fou una de les personalitats més significatives del teatre polonès de la segona meitat del segle xx. Anys més tard Hanuszkiewicz recordava Puigserver com un escenògraf genial, pel seu minimalisme i l'ús d'elements orgànics, així com per la seva gran imaginació teatral (FARRE-ESCOFET I GARCIA 2006).

29. Gerard Wilk (Gliwice, 1944 - París, 1995) era la primera figura del ballet del Teatr Wielki i un ídol a la televisió i els mitjans de comunicació polonesos durant la segona meitat dels anys seixanta. Segons la seva biògrafa, la coreògrafa i ballarina Zofia Rudnicka, es conegueren amb Puigserver en el domicili de Zaniewska i iniciaren una relació sentimental que amb els anys es convertí en amicor (2019: 65). L'estiu de 1970 Wilk emigrà clandestinament de Polònia. Puigserver feu tota mena de gestions per facilitar-li la fugida; entre altres, li aconseguí una audició amb Maurice Béjart a Brussel·les i una altra amb Rosella Hightower a Marsella (2019: 141). Finalment entrà a formar part de la companyia de Béjart; des d'aleshores foren freqüents les seves visites a Puigserver a Barcelona.

30. Kamieniołomy era un dels clubs varsòvians de moda als anys seixanta, un dels pocs on es podia escoltar música rock i jazz. El cabaret Dudek funcionà entre 1965 i 1975 a Varsòvia.

vida privada de Puigserver i li preguntà si havia tingut contacte amb «dones joves», a la qual cosa el català respongué que a Varsòvia «havia fet massa fred i que no li interessaven aquests afers».³¹

Finalment, preguntat pel futur professional, Puigserver comentà que planejava treballar per a la productora cinematogràfica per la qual estava contractat, fer col·laboracions com a freelance per al teatre del Liceu i crear amb uns quants companys un «cabaret polític». S'estava referint a La Cucafera, que ja feia dos anys que existia, tot i que encara no havia rebut els permisos per fer-hi actuacions. Afegia que per a aquesta empresa havia comprat uns quants discos de música polonesa que contenien, entre altres, cançons de partisans. S'entén, doncs, gràcies a aquestes declaracions, que La Cucafera en aquells moments era un projecte important per a Puigserver i que s'emmirallava clarament en el cabaret polonès.

Quant a l'actitud del català respecte a aquelles converses amb el servei d'intel·ligència, Oleśnicki deia en la primera entrevista:

[...] hem tractat un conjunt de problemes de naturalesa política, social i cultural amb l'objectiu de veure fins a quin punt Puigserver és sincer i està disposat a tenir una conversa amb mi. Cal dir que és un interlocutor molt agradable i simpàtic. Parla amb ganes de temes socials i culturals de manera general, però quan se l'interroga amb més detall evita les preguntes sense dir res en concret. Aleshores parla molt de la seva implicació professional en el teatre i la productora cinematogràfica. Com en el període anterior (1967), nega categòricament qualsevol contacte amb la policia. Ho explica dient que és una personalitat coneguda entre els intel·lectuals de Barcelona i que la policia ha de tenir-ho en compte, que no pot fer cap provocació.³²

A la segona entrevista Oleśnicki conclouïa que ni les mesures preses en la primera visita ni aquelles converses havien revelat cap informació interessant; a més, afegia que, sent membre del Partit Comunista espanyol, el servei d'espionatge exterior no considerava necessari investigar-lo. Però, tot i així, ell sol·licitava al Servei de Con-

31. Informe. Confidencial (21 d'abril de 1970). IPN BU 1218/8398.

32. Informe. Confidencial (8 d'abril de 1970). IPN BU 1218/8398.

trol Fronterer que continués informant-los de les properes visites de l'escenògraf perquè feia la següent valoració:

A partir del contingut de les converses i de la manera com hi ha participat Puigserver, fa la impressió que té una opinió positiva de Polònia; a més, no sembla incòmode quan hi contacten els serveis de seguretat. És cert que durant la nostra conversa no n'hem parlat, però havent viscut set anys a Polònia Puigserver coneix tan bé els nostres costums que pot entendre amb qui està parlant. En cas que faci una nova visita paga la pena continuar-hi les converses perquè hi ha la possibilitat d'utilitzar-lo per a alguna operació.³³

5. CONCLUSIONS

Com ja s'ha comentat, els informes de Puigserver foren elaborats pel Servei de Control Fronterer i pel Departament II del Servei de Seguretat del Ministeri d'Interior. El Servei de Seguretat es fundà l'any 1956, i incloïa diversos departaments, dedicats al contraespionatge, la lluita contra l'oposició, l'espionatge intern, el control de la correspondència, etc. Amb els anys, l'organització es feu més complexa i es transformaren els departaments i unitats. L'any 1972 desapareixia el Servei de Control Fronterer, que és qui havia conservat els informes de Puigserver. Potser per això no se n'han localitzat més; si en visites posteriors se'n continuaren generant, caldria trobar-los, probablement, en els fons d'altres departaments. Ara bé, em comentà Przemysław Gasztold, de l'IPN, que molta d'aquesta informació és de difícil localització perquè, simplement, s'ha perdut o encara no està inventariada.

Al meu entendre, l'interès d'aquest tipus de documents rau, més enllà del seu valor testimonial de les pràctiques d'espionatge pròpies de la Guerra Freda, en el desplegament de petites dades que, en conjunt, confirmen la proximitat de Puigserver amb Polònia. És cert que en aquestes entrevistes l'escenògraf, com molt bé apunten els seus in-

33. Informe. Confidencial (21 d'abril de 1970). IPN BU 1218/8398.

terlocutors, era molt conscient que estava parlant amb els serveis secrets i que, per tant, la informació que transmetia evidentment havia de ser parcial, incompleta i, potser a vegades, no del tot certa; i també queda clar que, tot i que era una persona amb un fort compromís amb la política d'esquerres, en aquestes entrevistes subratlla sempre la seva simpatia per la ideologia comunista. Tot i així, a pesar de la possible i comprensible distorsió de la informació, les dades que aporten aquests documents són suficients per afirmar que Puigserver era probablement en aquells moments la persona que tenia més coneixement de la cultura polonesa contemporània a Catalunya i Espanya.

Pel que fa a la petja del teatre polonès en la seva obra, tot i que els estudiosos reconeixen que és indubtable, es fa difícil trobar-ne mostres directes evidents. Ell mateix deia que li costava molt dir si havia tingut influències (BRAVO 1993: 41). Només en una ocasió reconegué la presència de l'estètica polonesa en un dels seus espectacles, *Semper nunc*, estrenat poc després del viatge de 1967, l'últim exponent, segons ell, de l'expressionisme polonès en la seva obra, que amb el temps s'acabaria transformant en quelcom més clar i racional (ABELLÁN 1993: 223).³⁴ Ara bé, gràcies als informes dels serveis secrets es pot afirmar ara també que Puigserver no només coneixia i s'interessava per quelcom tan particular i significatiu de l'escena polonesa com era el cabaret polític, sinó que intentà traslladar la seva pròpia versió del gènere a Barcelona amb el projecte de La Cucafera. Malgrat que quedà estroncat al cap de tres anys per no haver rebut el permís governa-

34. Una de les possibles influències directes, per exemple, podrien ser les escenografies de Stanisław Bąkowski projectades per a *Tomasz Becket, czyli Honor Boga* (Tomàs Becket o L'honor de Déu, 1961), d'Anouilh, i per a *Wesołe kumoszki z Windsoru* (Les alegres comares de Windsor, 1957), de Shakespeare, en el decorat esquemàtic que Puigserver dissenyà per a *El retaule del flautista*, de Jordi Teixidor (1970). Podria haver-les vist en els volums de *Polska plastyka teatralna* (La plàstica teatral polonesa, 1963), de Zenobiusz Strzelecki, escenògraf reivindicat per Puigserver com un dels seus mestres (STRZELECKI 1963: 808, 810). L'obra, en tres volums, que conté un estudi ampli i detallat de la història de l'escenografia polonesa i gran quantitat d'informació visual, de fotografies i il·lustracions, especialment de la primera meitat del segle xx fins a principis dels anys seixanta, es troba en la biblioteca personal de Puigserver, que actualment es conserva en el Teatre Lliure.

tiu, fou el primer intent de crear una seu pròpia en la qual convergissin activisme teatral i polític.³⁵

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ABELLÁN (1993): Joan Abellán, «Fabià Puigserver. Escenógrafo. 1961-1983. Los años decisivos», dins: Guillem-Jordi Graells i Juan Antonio Hormigón, ed., *Fabià Puigserver. Hombre de teatro*, Madrid: ADE, ps. 195-225.
- BRAVO (1993): Isidre Bravo, «Fabià Puigserver, escenògraf: alumne, agitador, artista i mestre», dins: Guillem Graells i Antoni Bueso, *Fabià Puigserver*, Barcelona: Diputació de Barcelona, ps. 25-49.
- CALVET (2009): Josep Calvet, «Història del Consolat Honorari de Polònia a Barcelona (1939-1944). La tasca en favor dels refugiats de la Segona Guerra Mundial», dins: Marek Pernal, ed., *Polonesos a Barcelona. Un munt d'històries. L'acolliment de la ciutat als nens robats pels nazis (1946-1956)*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona - Consolat General de la República de Polònia a Barcelona, ps. 48-64.
- FARRÉ-ESCOFET I GARCIA (2006): Gerard Farré-Escofet i Uri Garcia, «Fabià Puigserver, ànima de teatre», *Noms*, TV3. Disponible en línia a: <<https://www.ccma.cat/tv3/alcarta/noms/fabia-puigserver/video/5613485/>> [Consulta: 10 octubre 2020].
- FEBRÉS (1990): Xavier Febrés (transcripció de la conversa), *Fabià Puigserver — Manolo Nuñez i Yanowsky*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- GARCIA (2019): Ivan Garcia Sala, «Algunes qüestions sobre la relació de Fabià Puigserver amb Polònia», *Estudis escènics*, 44, ps. 1-21. També disponible en línia a: <<http://estudisescenics.institutdelteatre.cat/index.php/ees/article/view/438>> [Consulta: 9 març 2021].
- GRAELLS I BUESO (1996): Guillem Graells i Antoni Bueso, *Fabià Puigserver*,

35. En la recerca i elaboració d'aquest article m'han ajudat una sèrie de persones a qui vull expressar el meu agraïment: Przemysław Gasztold, de l'IPN, a qui dec la localització i tramesa d'aquests expedients; Ernest Kowalczyk, de l'Institut de Cultura de Polònia de Madrid; Natalia Jarska, de l'IPN; Claudio Mestre, de l'Arxiu de Fira de Barcelona; Anabel de la Paz, responsable de l'Arxiu del Teatre Lliure; Carme Sáez, del MAE; Neus Jaumot, de l'Arxiu Històric de la UB; Laia Lorenzo, Cap de l'Oficina de Documentació i Arxiu de la UPC; Ricard San Vicente; Dariusz Kuźniak; Katerina Spathi; Ernest Marcos; i Bożena Zaboklicka.

- Barcelona: Diputació de Barcelona.
- HERNÁNDEZ (1972): María-Cruz Hernández, «Puigserver prepara un montaje para la ópera de Wroclaw», *Tele/eXpres* (17 de juny), p. 30.
- KEMP-WELCH (2008): A. Kemp-Welch, *Poland under Communism*, Cambridge: Cambridge University Press.
- MORBITZER (2009): Wanda Morbitzer, «La meva primera i última missió consular a Barcelona», dins: Marek Pernal, ed., *Polonesos a Barcelona. Un munt d'històries. L'acolliment de la ciutat als nens robats pels nazis (1946-1956)*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona - Consolat General de la República de Polònia a Barcelona, ps. 74-85.
- PODOLSKA (s. a.): Hanna Podolska, *Polònia i Catalunya. Les relacions diplomàtiques durant els anys 1918-1969*. <<https://bit.ly/2kIVJFL>> [Consulta: 2 gener 2015].
- SAGARRA (1993): Josep M. de Sagarra, «L'herència polonesa de Fabià Puigserver», *Butlletí. Associació d'espectadors del Teatre Lliure*, 13, ps. 26-28.
- RUDNICKA (2019): Zofia Rudnicka, *Gerard Wilk. Tancerz*, Varsòvia: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- SAWICKA (2007): Anna Sawicka, «Fabià Puigserver: de Varsovia a Barcelona», dins Justyna Ziarkowska i José Luis Losada Palenzuela, ed.: *Estudios Hispánicos. Hispano-Polonica. Homenaje a Piotr Sawicki*, Breslau: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, ps. 157-163.
- STRZELECKI (1963): Zenobiusz Strzelecki, *Polska plastyka teatralna*, Varsòvia: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- VILA (2009-2010): Jordi Vila, coord., *Pawel Romba. El gest que perdura*, Catàleg DVD, Reus: CO S-CAER - Institut del Teatre - JUANDESAFINADO Produccions.
- YTAK (1993): Ytak (Cathy Morendeau), *Lluís Pasqual. Camí de teatre. Interviu*, traducció d'Albert de la Torre, Barcelona: Alter Pirene.
- ZANIEWSKA (1997): Xymena Zaniewska, «Carta des de Polònia», traducció de Montserrat Tubau, *Butlletí. Associació d'Espectadors del Teatre Lliure*, 21, p. 30.

